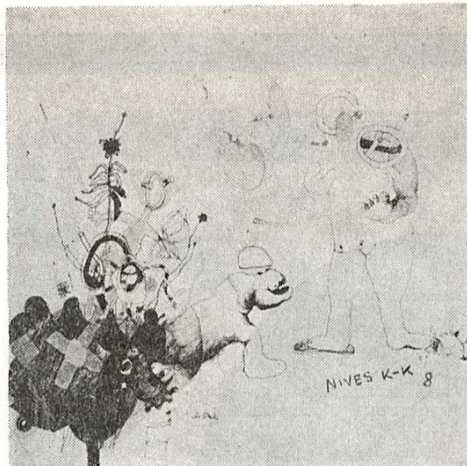

Bez straha, beskompromisno i žilavo, uklanjajući „tabu teme“ i toplu odjeću komformizma, ne respektujući ništa, pa ni svoju dugo štovanu autocenzuru, poslijeratna srpska proza od Daviča i Čosića, pa preko Isakovića, a zatim Kiša i Kovača; od Bulatovića preko Mihailovića do Vidosava Stevanovića i Milisava Savića, izgrađuje i prevazilazi svoj raznolik, širok i bogat pripovijedački i romaneskni postupak sve više stavljajući pod svoj nemilosrdni skalpel savremeno društvo i savremena zbivanja. U stalnom dosluhu sa tradicijom, čvrsto ostajući na svom baškanskom tlu a stalno otvorena prema Evropi, ona je već sada izmakla zamkama artizma i primamljive artificialnosti, i sigurno se približila svojoj punoj zrelosti. Ta proza, ako to nešto znači, već avetliko sigurno barata tehnikama „unutrašnjeg monologa“ i „toka svijesti“ da snimci rađeni tim tehnikama, groteskni u svojoj ogoljenosti, nenašminkani i surovi, straše zatamnjenim licem depoetizovane i demistifikovane tzv. stvarnosti. Ne zadirajući da literarne prostore napuni „neliterarnim“ temama, ne prezajući da u svijet umjetnosti uvede poluurbane (i od te položičnosti čudovišne) sredine: predgradnja, potkrovlja, podzemlja i radnička naselja; da čisti i viteški naš deseterački jezik „uprlja“ neartikulisanom i ružnom periferijskom frazom, psvoikom i paprenim argoom svake vrste — naša savremena proza je progovorila iz posve autentične pozicije „poniženih i uvredjenih“, elementarno i muški hrabro proširujući sive horizonte. Ona se nije kao njena malokrvna sestra poezija što pase travu po našim bujnim slovenskim pašnjacima i mirotočivo i malodušno bonvivani u astralnim i hladnim prostorima, kukavički i pomirljivo unaprijed predala.

U samom srcu današnjeg haosa, odsvuda zapljusnuta beznadem, prozni pisci puštaju da njihova zimomorna čula cvokću na opštoj promaji. Više od tog, njihova egzistencijalna pozicija ponekad je istovetna sa pozicijom iz koje pišu — podrazumevajući „razumije se, nužnu stvaralačku distancu. Jednostavnije rečeno, poneki od njih i danas, u dobrovoljnom izgnanstvu u poziciji lumpenproletara — ne pristajući da se uklopi u mehanizam koji svojim famoznim strukturama mrvi svaku jeretičku ličnost — dreždi „pred vratima Aljone Ivanovne“ po ko zna koji put u Raskovnikovljevom iskušenju. Ako babu i ne mogu ubiti, oni će joj bar precizno i sa strašću, uživajući u tome, ucrtati sve raskošne rugobe u naručni portret, bez saosećanja za ženske ranjivosti. Pod teretom sasvim banalnih oskudica, okruženi agresivnom glupošću sa sviju strana, oni posreću po našim blatnjavim, provincijalnim stranputicama, ili kako bi rekao pjesnik, oni „srce svoje po pločnicima vuku“.

Ako baš hoćete, evo vam portreta Vidosava Stevanovića, odista rijetko talentovanog i robusnog pripovijedača, čije je priče stvarno teško čitati u zagrijanom stanu sa kupatilom i čistom klozetskom šoljom „sa grizom savjesti“ a bez unutrašnjeg socijalnog stida. Tu knjigu nikako ne možete kupiti i odnijeti za rodendanski poklon vašoj milostivoj ako niste cinik, bar nekada, popljuvani i uniženi, sklanjali glavu pod stanični smrdljivi a spasonosni krov. Ne kažem da je neće sa golicašim i perfidnim svrabom prelistavati na šlagu odgojeni mladi naraštaj sa onom radoznalošću za vastrano i prljavo sa kojom virka u pornografske slike i literaturu, jer taj svijet sa otmjenim fiziološkim gadenjem prema prijesnoj materiji nikada s tom materijom nije ni bio u neposrednom dodiru. Već vidim kako se naslov ove knjige, *Refuz Mrtvak*, kanibalski koči iz vitrina na ta spiritalna lica sa zadahom iskonskog truljenja u svojevrsnoj perspektivi „dehumanizacije“ iz koje se zapravo ništa drugo i ne događa u ovom ogromnom kotlu pod zvijezdama. Vaše je da se sa takvim odnosom prema svijetu ne složite, i doista vi na to imate puno pravo, štiteći svoja načela i lični integritet, ali onda bar (ne sa simpatijom, ne sa saosjećajem, jer oni ovdje nikako nisu potrebni) zavirite u piščev polusvijet (uostalom, njime ste svakodnevno okruženi): prosjaka, propalica, siledžija, kurvi, šankerica, pjevaljki, lopova, badavadžija, lezihljebovića, nigdjenikovića, pijanaca i hohštaplera svih vrsta i boja, — ako ni iz čega a ono iz duhovne radoznalosti: kako li svim njima izgleda ovaj naš oficijelni svijet u obrnutom rakursu!? Ako strpljivo prohodate s njima u

RAJKO PETROV NOGO

božiji ljudi u današnjoj srbiji

Vidosav Stevanović: REFUZ MRTVAK, Prosveta, Beograd, 1969.

društvu, kafanama i vašarima, kanalima i jazbinama i burdeljima diljalne, kolske i harmonikaške Srbijice, pa zastanete na nekom groblju na kom se daje daća, moraćete sebi postaviti jedno sasvim određeno pitanje: šta bi od onih „božjih ljudi“ Borisava Stankovića, od onih čudaka okruženih pažnjom patrijarhalnih porodica sa oreolima mučenika izbezumljenih i nestvarnih lica, šta bi od njih, mislim, tih od boga poslanih iskušitelja našeg prastarog milosrda u ovoj poluvašarskoj, polutvorničkoj Srbiji? Kakve su to „ptice zemaljske“ što propadaju pod teretom gadnih strasti i boleština, bez vjere u iscjeliteljsku moć bilo čega? Zar to isti onaj svijet gra u porocima, i bludu zajedno sa našim hodom ka urbanom, na pola puta do civilizacije, u nekom prelaznom stadiju manijaštva, pljučkajući po prljavim lokalnim vozovima i ljušteći svoju rakiju po miješanu sa fabričkim dimom i otrovima na putu do skončanja u prvom jarku! Bijeda sjedi za vratom između kože i ulojene jake, „bijeda bez poezije“, maštoviti meštar svakovrsnog zla. Njene orgije, njen nakazni ples, prebogati u svome ispoljavanju, u ovoj knjizi graniči sa artizmom, približava se onoj crti uživanja u prisnoj, intimnoj blizini zla, i to nikako ne u nekim imaginarnim i halucinantnim stanjima već u najrealnijim, svakodnevnim životnim okvirima. Otuda se jezik ove priče čini, paradoksalno, kao jezik bajke u kojoj je sve moguće, jer ničim neograničeno, ali bajke u kojoj je sve doista stvarno. „Ružnim jezikom“ ispričana bajka sa stvarnim vješticama i vukodlacima — to je Stevanovićevo pripovijetka. Ako bi piscu i mogli prebaciti jednoličan ambijent i sličan manir u kome se ostvaruju neke njegove priče, nikako mu se ne može zamjeriti što se u njegovim očima naša svakodnevnost povampirila ironičnim i beskrupuloznim iskošenjima. Život je viden kao definitivni pakao, bez mogućnosti iskupljenja. Ogoljen i prozuko, otvara se pred nama na 330 stranica ove knjige britkom, gotovo grubom artikulacijom, deziluzionističkim metodom koji se ne kloni ničega što čini taj život uvjerljivijim. Bez poetizacija, bez literarnog ruha, kao dokumentarni film, ovaj pisac priču ponekad ispiseje mutavim jezikom svojih likova — i baš ta mutavost, spretno plasirana, postaje izuzetno rječita. Inače, bi fina, elegantna i minuciozna brušena fraza postala groteskna u tom svijetu životinjstva. U ponekim pričama nailazimo na čudovišni vitalizam, na nastranu snagu u ispoljavanju poroka, na zadovoljstvo u što većem padu, i valjanju po blatu. To nije bolestan svijet pomjerenih, mada bolesti ima, to je otuđen i promašen život postvarenih egzistencija gdje je i seks postao obična mehanika. Pisac zato i nije nikoga doveo pred nas da se „ljudski isplače“, a i da jest, mi mu ne bismo vjerovali. To bi cmizdrenje vratilo taj svijet u već sviknute ljudske prostore gdje je mu počeli suditi, već izvježbani, naši konvencionalni kriterijumi.

Ovako se ta uporna dolina blata valja i narasta pred nama do mitskih razmjera. Mada izuzetno realni, ti likovi postaju gotovo biblijski, a paradoksalno, tako uvećani, i sistematski dopunjavani, — i simbolični. Stevanović je svjesno gradio ironičnu parabolu upravo na tom rasponu od biblijskog do „tehničkog“ potertavajući neprolaznu ljudsku patnju, bez obzira na njene oblike ispoljavanja. Poneki likovi imaju baš ta stara biblijska imena mada se kreću, ne svetim gorama, već jazbinama Kragujevca. Tako razdrti, oni pronose svoju bol i nekakvu pravoslavnu patnju, opet paradoksalno bliski likovima Dostojevskog. Čak i jezik, oslobođen svake stilizacije, dobija prizvuk ljudskog jauka i muške psovke vrisnute u nigdinu — jer i zlo i ta patnja pod kojom ovi ljudi stenju uzimaju se kao odvajkada jedini i jedino realni načini postojanja. Sve ostalo su, kako bi pisac rekao, humanistička naklapanja o „očovječanju prirode“. Zato u ovoj knjizi nema ni pomisli na promjenu, ni pukotine nadi. Samo vode koju odsvuda, kroz džombe i vododerine nadiru sa prisnim dahom truljenja.

Eto tako je to dragi moj Fransoa, pa volj ti metak u stameno čelo, volj ti konopac o vitoj grani, kako to već reče Vidosav Stevanović u jednom svom — eseju.